

Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları

Armenian-Azerbaijan Conflict: The Main Obstacles to the Solution and the Future Scenarios

Teslim: 11 Mayıs 2015

Onay: 25 Mayıs 2015

Emin ŞİHALİYEV*
Reha YILMAZ**

Öz

Üzerinden 20 seneyi aşkın bir süre geçmesine rağmen çözüme kavuşamayan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ne zaman çözüleceği belirsizliğini sürdürmektedir. Ateşkesin sağlanmasına rağmen Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan'ın işgali altındadır. Çatışan taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığından sorunun barışçı yollarla çözümü AGİT üyesi devletlere havale edilmiştir. Minsk Grubu'nun girişimiyle çözüm bulma çabalarına hız verilmiş ancak 1994 senesinden beri devam eden barış görüşmelerine rağmen nihai aşamaya varılamamıştır. İlgili devletler ve AGİT'in Minsk Grubu sorunun yalnız çatışan taraflar arasında ve barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu makalede Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözüme kavuşamamasındaki önemli etkenler, Rusya faktörü, Batı'nın çifte standartlar politikası ve Ermenistan devleti toprakları olarak belirlenmiştir. Bu etkenlere bağlı olarak problemin çözümü çeşitli şekillerde gerçekleşebilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ermenistan-Azerbaycan çatışması, Rusya, Batı devletleri, çifte standartlar politikası, geleceğe yönelik senaryolar*

Abstract

Despite the fact that the Armenian-Azerbaijani conflict started twenty years ago there is no resolution for this conflict and the one is not expected in the near future. Twenty percent of the Azerbaijan lands are under the Armenian occupation though there has not been hot clashes between two countries. There has not been compromise between two sides and the solution for this problem has been entrusted to the OSCE Minsk Group. However, expectations for peace and the final resolution have not been reached since the OSCE Minsk Group launched the negotiation process in 1994. The states and the OSCE Minsk Group declared that the resolution could only be reached between the sides of this conflict by the peaceful means not the war. This article argues that there are some factors why there is no resolution for the Armenian-Azerbaijani conflict: Russian factor, Western double standards policy, Armenian state. The solution to problems will be realized in various ways depending on these factors.

Keywords: *The Armenian-Azerbaijani conflict, Russia, Western powers, double standards policy, the future scenarios*

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Şubesi, Nahçıvan Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

1. SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Yaklaşık yirmi yıldır çaba sarfedilse de Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ne zaman çözüme kavuşacağı belirsizliğini halen korumaktadır. Öncelikle her iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine asla bir araya gelemeyecek düşman gözüyle bakmaktadır. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olamayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati yaygındır. 1994 yılında ateşkes sağlansa da Azerbaycan topraklarının % 20'si işgal altındadır. Ateşkesin ilanından sonra soruna Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun girişimiyle çözüm bulma çabalarına hız verilse de, yirmi yıldan fazla devam eden barış görüşmelerinde beklentiler karşılanmamış ve bir sonuç elde edilememiştir. Çatışmanın çözüm yollarının doğru belirlenmesi için öncelikle onun ortaya çıkma sebeplerini ve sonuçlarını objektif olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ermenistan'ın iddiasına göre çatışma Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin (self determination) kendi kaderlerini tayin etme isteği ve bu isteğin Azerbaycan tarafından güç uygulanması ile engellenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.¹ Ermenistan Dağlık Karabağ Ermenilerini desteklemek amacıyla çatışmaya girmiş ve sonuçta "status-quo" oluşmuştur. Azerbaycan tarafı ise çatışmayı Ermenistan'ın "Hai-Taht" doktrininin, "Büyük Ermenistan" ideolojisinin ve işgalci politikasının sonucu olarak değerlendirmektedir.²

Çatışmanın sebeplerinden çok sonuçları düşündürücüdür. Çatışmanın sonuçlarına yaklaşım konusunda genel bir görüş mevcuttur: Ermenistan Dağlık Karabağ'a hiçbir şekilde ait olmayan ve sırf Azeri nüfustan oluşan yedi bölgeyi yirmi yılı aşkın bir süredir işgal altında tutmaktadır. Böyle bir durumda "sebeup ve sonuç" ilişkisinde çok ciddi yaklaşım farklılığı meydana gelmiş ve çatışmanın çözümü çıkmaza girmiştir. Yürütülen girişimlerde Azerbaycan tarafı çatışmanın ilk aşamada sonuçlarının, Ermenistan tarafı ise sebeplerinin ortadan kaldırılmasında ısrarlıdır. Minsk Grubu eşbaşkanları çözüm önerilerinde bu iki amacın uzlaştırılmasına çalışmaktadır. 1994 senesinden itibaren devam eden barış görüşmelerinde uzlaşmanın sağlanmasına çalışılsa da, somut hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Çünkü öneriler ya çatışan taraflarca kabul görmemiş ya da taraflardan birinin sıcak baktığı öneriyi diğer taraf kabul edilemez bulmuştur. AGİT'in Minsk Grubu bugüne kadar değişik tarihlerde üç teklif sunmuştur:

¹ Robert Koçaryan, "İskat Vıgodı v Sglajivaniı Protivoretçiy" (Zıtlıkların Ortadan Kaldırılmasında Çözüm Yolları), *Mejdunarodnaya jizn*, No. 2, 31-32.; Vladimir Kazimirov, *Mir Karabahu. Posredniçestvo Rossii v Uregulirovanii Nagorno-Karabahskogo Konfliktı (Karabağ'a Barış. Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümünde Rusya'nın Arabuluculuğu)* (Moskova: izdatelstvo Mejdunarodniye otnoşeniya, 2009), 271.

² Emin Şihaliyev, *Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasyalararası Münasebetler Kontekstinde* (Bakü: Elm ve Tehsil yayınları, 2011), 106-124.; Emin Şihaliyev, "Psihologičeskaya i Religioznaya Podopleka Armyanskogo Voprosa" (Ermeni Meselesinin Psikolojik ve Dini Boyutu), *Jurnal "Naslediye"*, No. 6/48, 48-51; Haleddin İbrahımlı, *Değişen Avrasya'da Kafkasya* (Ankara: ASAM yayınları, 2001), 43-53.

- a) 17 Temmuz 1997 tarihinde sunulan “Paket Çözüm”;
- b) 2 Aralık 1997’de sunulan “Aşamalı Çözüm”;
- c) Kasım 1998’de ise sunulan “Ortak Devlet” önerisi.

Önerilerin ilk ikisi Ermenistan, sonuncusu ise Azerbaycan tarafından reddedilmiştir. Bu tekliflerden başka 29 Kasım 2007 tarihinde İspanya’nın başkenti Madrid’de Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları ile AGİT’in Minsk Grubu eşbaşkanları arasında gerçekleşen görüşmede sorunun çözümü için daha sonra “Madrid ilkeleri” olarak adlandırılacak yeni bir yol haritası çizilmiştir.³ Madrid ilkeleri Ermenistan silahlı güçlerinin Dağlık Karabağ’ın dışında işgal ettikleri 7 bölgeden kademeli olarak çekilmesini ve sonrasında Karabağ’da referanduma gidilmesini sağlayacak bir sürecin başlamasını içeriyordu. Erivan, Madrid ilkelerini kabul etmemiştir.⁴ Ermenistan Dağlık Karabağ’ın nihai statüsü belirlenmeden işgal altında tuttuğu 7 bölgeyi boşaltmamakta ısrarlıdır. Ermenistan’ın düşüncesine göre şayet ordu 5 bölgeden çekilirse askeri ve jeopolitik bakımdan elverişsiz duruma düşecek, Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığı tehlikeye girecek, Ermeniler savaş hattında bulunan savunma sistemini ortadan kaldırıncaya, yani 5 bölgeyi geri iade edince Azerbaycan askeri bakımdan avantajlı, Ermenistan ise zayıf ve dezavantajlı duruma gelecektir. Bu sebepten Ermenistan işgal ettiği bölgelerden çekilmemek konusunda direnmektedir. Ermenistan tarafı çözümün yalnız Karabağ’a bağımsız devlet statüsü verilirse mümkün olabileceğini dile getirirken, Azerbaycan tarafı Karabağ’a bir otonomi hakkı verilmesinin ötesinde bir çözümün olamayacağını vurgulamaktadır.⁵

Sorunun çözümüne yönelik diğer bir adım da Kasım 2008’de imzalanan Moskova Deklarasyonu’dur. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan arasında imzalanan deklarasyon sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde barışçı yollarla çözülmesine, ayrıca 2007 Madrid prensiplerine dikkat çekmiştir.

Bugün Dağlık Karabağ çatışmasında haklı veya haksız tarafın belirlenmesi konusunda devletlerin ve uluslararası kurumların tutumu açık olarak tespit edilememiştir. Süreç içerisinde işgalin sona erdirilmesine yönelik BM Güvenlik Kurulu’nda bazı kararlar alınmıştır. Bunlar 822 (30 Nisan 1993), 853 (29

³ Rövsen İbrahimov, “Dağlık Karabağ Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz* içinde (Der.) Reha Yılmaz, (Bakü: Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, No. 002, 2010), 395.

⁴ Elnur İsmayilov, “Türkiye-Ermenistan Münasebetleri Kontekstinde Dağlık Karabağ Münakaşası”, *Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz* (Bakü: Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, No. 002, 2010), 173-174.; Kamer Kasım, “Türkiye’nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri”, *Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri* (Ankara, 2009), 63.; Şhaliyev, *Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasyalararası Münasebetler Kontekstinde*, 65.

⁵ Samir Hamitov, “Dağlık Karabağ Münakaşası 2020 Yılında: Barış, Yoksa Müharebe?,” *Dirçeliş-XXI Asır Dergisi*, No. 153-154, 151.

Temmuz 1993), 874 (14 Ekim 1993) ve 884 (11 Kasım 1993) sayılı kararlardır. Bu kararlarda işgalci güçlerin işgal edilen bölgelerden çekilmesi talep edilse de işgale uğrayan ve işgalci devletlerin isimleri belirtilmemiş, karar yürürlüğe girse de işgalci taraf bu kararları uygulamamış, herhangi bir yaptırımla da karşılaşmamıştır. Bu durum işgalci Ermenileri daha da cesaretlendirmiştir.⁶

BM Genel Kurulu'nda 14 Mart 2008 tarihinde alınan karar ise konu ile ilgili son dönemlerdeki en önemli karardır. 39 lehte, 7 karşı oy ile alınan karar Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapmakta ve Ermeni silahlı güçlerinin işgal ettikleri topraklardan çekilmesini istemektedir. Karar ayrıca yerinden edilen nüfusun geri dönme hakkını da içermektedir. 14 Mart 2008'de BM Genel Kurulu'nun 62. oturum çerçevesinde düzenlenen toplantısında talepte bulunulan "*Ermeni güçlerinin kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etmeleri*" ile ilgili 2. madde oylamaya sunulurken AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları olan Rusya, ABD ve Fransa'nın karşı oy kullanmaları ve bu kararın yürürlüğe girmesine tepki göstermeleri ise Azerbaycan'da Minsk Grubu'na olan güveni sarsmıştır. Eğer bu madde yerine getirilmiş olsaydı, çatışma tamamen çözüme kavuşmuş olacaktı. Fakat sorunun çözümünü engelleyen Minsk Grubu'nun eşbaşkanları (Rusya, ABD ve Fransa) kararın Ermenistan'ın da rızasının alınmasıyla yürürlüğe girebileceğini belirterek, dengeli toprak bütünlüğü tekliflerini öne sürdüler.⁷ Halbuki uluslararası hukukta dengeli toprak bütünlüğü terimine rastlanmamaktadır.

Bütün bunlar arabuluculuk misyonunu yüklenen devletlerin BM Genel Kurulu'nda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan ve Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu beyan eden karara tepki göstermekle Ermenistan'ı desteklediklerini açık şekilde ispat etmektedir. Azerbaycan tarafı bütün resmi ve gayri resmi boyutlarda düzenlenen görüşmelerde çatışmanın barış yolu ile çözümünün yalnız uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mümkün olduğunu defalarca beyan etmesine rağmen, problemin çözümünde istekli görünmeye çalışan güçler, tarafların karşılıklı tavizlerde bulunmasını daha gerçekçi kabul etmektedirler. Tavizler hangi boyutta olabilir? Yani Azerbaycan işgal altında tutulan toprakları için tavizler mi vermeli, yoksa XXI. yüzyılın modern devleti olmak için Ermenistan'la karşılıklı işbirliğine mi gitmelidir? Tabii ki, bu reel çözüm yolu değildir. Ermenistan'ın da işgal ettiği topraklardan gönüllü olarak çekileceği bir hayli gerçek dışı gözükmektedir. Azerbaycan tarafı Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekileceği ana kadar onunla herhangi bir ilişki kuramayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Minsk Grubu'nun çatışmanın çözümü ile ilgili yaptığı girişimler sonuç vermeme ve bu çerçevede tarafların uzlaşmaya varması uzak görünmektedir. Çözüme yönelik spesifik adımlar atılması gerekliliğini gören taraflar açısından Minsk Grubu'na yönelik

⁶ Şihaliyev, *Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasyonlararası Münasebetler Kontekstinde*, 215.; Araz Aslanlı, "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?," *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No. 9, 104.

⁷ Aziz Mustafa, "Vasiteçilerden Növbeti Riyakarlık," *Zaman Gazetesi*, Azerbaycan, 19 Mart 2008.

en temel eleştirisi, bu kurumun sorunun çözümüne olanak sağlayacak adımlar atmasına karşın baskı oluşturmak konusunda “isteksiz” davranmasıdır. Bu eleştirisi özellikle Azerbaycan tarafından dile getirilirken, Ermenistan’ın bu durumdan şikayetçi olmadığı görülmektedir. Sonuçta her birinin kendi gündemi ve politikası olan aktörler nedeniyle Minsk Grubu’nun faaliyetleri diğer şartlarla birleştiğinden başarıya ulaşamamaktadır. Sorun çok taraflı ve çok boyutlu olduğundan, çözüm çabalarının sekteye uğramasının birden fazla nedeni bulunmaktadır. Minsk Grubu’nun eşbaşkanlarından ve bölgedeki etkinliği tartışılmaz durumdaki en önemli aktör olan Rusya’nın tavrına özellikle değinmek gerekmektedir.

2. SORUNUN ÇÖZÜME KAVUŞMASINA ENGEL OLAN FAKTÖRLER

2.1. Rusya Faktörü

Ermenistan-Azerbaycan çatışması Rusya’nın jeopolitik öncelikleri ve çıkarları çerçevesinde farklı bir konuma sahiptir. Çatışmayı Rusya’sız düşünmek mümkün değildir. Güney Kafkasya’yı arka bahçesi olarak gören Rusya bölgede kendi gücünü yeniden tesis edebilmek amacıyla Karabağ sorununu dış politika araçlarından biri olarak kullanmakta ve çatışmayı kendi denetiminde tutmaya çalışmaktadır. Rusya sorunun çözümünde Minsk sürecini destekler gibi görünse de, Ermenistan’ı hiçbir şekilde kaybetmeyeceği aşıkardır. Dahası Dağlık Karabağ sorununun varlığı neticesinde Rusya askeri ve siyasi olarak bölgede varlığını sürdürmekte ve bölgedeki en önemli aktör durumunda bulunmaktadır. Rusya kendisini çatışma yörüngesine dahil ettirmekle sorunun anahtarının bizzat kendi elinde olduğunu bir kez daha beyan etmiştir. Bu durumu fırsat olarak değerlendiren Ermenistan kendisini Kafkasya’da Rusya’nın jeopolitik operasyon alanı ve “uygulayıcısı” olarak görmektedir. Rus askeri kuvvetleri Azerbaycan’dan ve Gürcistan’dan çıkarıldığı için Ermenistan Rusya’nın bölgedeki tek müttefiki haline gelmiştir. Ermenistan Rusya’nın bu siyaseti devam ettiği sürece Azerbaycan topraklarından geri çekilmeme görüşündedir. Rus stratejisti Aleksandr Dugin, Ermenilerin ve Ermenistan’ın Rusya açısından önemini şu şekilde değerlendirmektedir: *“Ermeniler Rusya ile jeopolitik bağlantılarını çok canlı idrak eden Hıristiyan bir halktır. Türkiye’den Azerbaycan’a ve Orta Asya’ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ’dan geçmesi nedeniyle Ermeniler son derece stratejik önemdeki topraklarda bulunmaktadır. Erivan Türkiye’yi kıta içi mekanlardan koparan önemli bir stratejik halka haline gelmiştir”*.⁸

Son derece doğru ve mantıklı bulduğumuz bu yaklaşımla birlikte Ermenistan jeopolitiğinin Rusya açısından önemini aşağıdaki şekilde de değerlendirmek mümkündür:

- Ermenistan’ı Türkiye, ABD, NATO ve Avrupa Birliği’nin Kafkasya politikasına karşı denge unsuru olarak kullanmak;

⁸ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (İstanbul: Küre yayınları, 2004), 78.

- Ermenistan sayesinde Kafkasya'daki politik ve askeri varlığını
- koruyarak, bölgede konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmak;
- Ermenistan ve Ermeniler aracılığı ile bölgede etnik çatışmalar çıkarmama olanağına sahip olmak;
- Ermenistan'ı Rusya'nın bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarının korunması yönünde bir bekçi haline getirmek;
- Genel olarak Kafkasya'yı savunma ve kontrol sayesinde Rusya'nın kendisine yönelik güneyden yapılabilecek müdahaleler karşısında gereken önlemleri almak.

Konuya daha geniş açıdan bakacak olursak, "Ermeni faktörü" Rusya'nın politik olmakla birlikte, ekonomik açıdan da Azerbaycan'a ve Gürcistan'a yönelik bir baskı aracıdır. Burada öncelikle Rusya'nın, Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ve her iki devletin enerji projelerinde varlığını hazmedememesinin etkisi büyüktür.

Rusya, Batı sermayesini Hazar Denizi'nden uzak tutmanın mümkün olmadığını anladıktan sonra bütün yolları deneyerek Azerbaycan petrolünü taşıyacak boru hatlarını kendi sınırları içerisinde geçirmeye çalışmıştır. Moskova, Kuzey güzergahının çok daha güvenli olduğunu ispat etmek için 1994 yılının Aralık ayında Çeçenistan Savaşı'nı başlatmış ve ardından Batı ülke ve şirketlerine baskı yaparak 1995 yılında Bakü-Novorossiysk hattını ilkin petrol ihracı hattı olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Rusya aynı zamanda bölgede ciddi etnik ve politik sarsıntılarının vuku bulabileceğini iddia ederek Bakü-Tiflis-Ceyhan'a yönelik geniş bir kampanya da başlatmıştır.⁹ Bütün baskılara rağmen Azerbaycan petrol politikasını değiştirmemiş ve sahip olduğu doğal servetler üzerindeki milli haklarını korumayı başarmıştır. Diğer taraftan, 27 Haziran 2006 yılında Avrupa Komisyonu Karadeniz bölgesinden üç ülke (Türkiye, Bulgaristan, Romanya), Macaristan ve Avusturya "Nabucco"yu gerçekleştirmek için anlaşmıştır. Bu hat Türkmenistan ve Azerbaycan'dan Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan yolu ile Avusturya'ya 30 milyar m³ civarında doğal gaz nakledebilecek boru hattıdır.¹⁰

Alternatif enerji projeleri dünya pazarlarına, özellikle Avrupa'ya en büyük petrol ve gaz tedarikçisi Rusya için hiç de elverişli değildir. Moskova'yı rahatsız eden asıl mesele Rusya'nın politik ve ekonomik açıdan eski Sovyet cumhuriyetleri ve Avrupa ülkeleri üzerinde kurmuş olduğu baskının azalması

⁹ Ali Hasanov, *Müasir Beynelhalk Münasebetler ve Azerbaycan'ın Xarici Siyaseti* (Bakü: Azereşr, 2005), 672.

¹⁰ Nika Chitadze, "Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik," *Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri* (Ankara,2009), 123.

ve transit ücretlerinden gelen ek gelirlere mahrum bırakılmasıdır.¹¹ Bütün bunları değerlendiren Rusya dünyanın büyük güçlerinden biri olarak eski nüfuzunu kazanmak için kesin olarak harekete geçmeye karar vermiştir. O, bir taraftan alternatif enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmak, diğer taraftan da Avrupa'yı ekonomik açıdan bağımlı hale getirmek için 8 Ağustos 2008'de Gürcistan'a saldırmış, onun toprak bütünlüğünü bozarak bölgede Güney Osetya ve Abhazya gibi yapay bağımsız devletler oluşturmuştur. Bu, aynı zamanda Batı'ya verilen en ağır cevap olarak da nitelendirilebilir.¹²

Gürcü araştırmacı Nika Çitadze, Rusya'nın Gürcistan'a saldırısını Moskova'nın Asya'dan Avrupa'ya giden enerji nakil hatlarını kendi tekeline alma niyeti¹³ ve Gürcistan ile Azerbaycan topraklarından geçen boru hatları üzerinde kontrol kurma arzusu ile izah etmektedir.¹⁴

Böylece, Rusya hem Azerbaycan'da, hem de Gürcistan'da ciddi etnik ve politik gerginliklere ortam hazırlayarak enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmaya çalışmış, kontrolü elden bırakmamak için her iki bölgedeki ayrımcı güçleri desteklemiş ve Ermenistan'da Rus askeri üs sayısını artırmıştır. Ermenistan ise Azerbaycan ve Türkiye'den gelebilecek askeri müdahale tehditleri karşısında Rusya'nın askeri desteğine ihtiyaç duymuştur. 1991 senesinden beri Rusya ile askeri ilişkilere önem veren Ermenistan, Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinde de Rusya'nın tam desteğini almıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra başta Rusya olmakla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde askeri ilişkilerini geliştirmiş, bu bağlamda 15 Mayıs 1992'de BDT'ye üye devletlerin Taşkent'te imzaladığı Kolektif Güvenlik Anlaşması'na katılmış ve 7 Ekim 2002'de bu anlaşma çerçevesinde kurulan örgütün tüzüğü de Ermenistan Parlamentosu'nda onaylanmıştır.¹⁵ 10 Şubat 1995'te "Kollektif Güvenlik Anlaşması'na Üye Devletler Arasında Kollektif Güvenlik Konsepti"ni kabul etmiş ve Kasım 1995'te Ermenistan Parlamentosu bu anlaşmayı onaylamıştır. Ermenistan, BDT çerçevesinde "Hava Savunma Sistemi Koordinasyon Komitesi" ve "Askeri Teknik Komite" olmakla iki askeri organda temsil edilmektedir.¹⁶

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin temeli Ermenistan ve Rusya cumhurbaşkanlarının 21 Ağustos 1992 yılında Ermenistan'da konuşlandırılan Rus silahlı kuvvetlerinin hukuki statüsü konusunda Moskova Anlaşmasını imzaladıkla-

¹¹ Çitadze, *Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik*, 124.

¹² Çitadze, *Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik*, 125.

¹³ Çitadze, *Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik*, 129.

¹⁴ Çitadze, *Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik*, 132.

¹⁵ Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizatçii Dogovora o Kollektivnoy Bezo-pasnosti, <http://www.newspb.ru/allnews/155192/> (Erişim: 15.04.2003).

¹⁶ Hatem Cabbarlı, *Ermenistan-Rusya İlişkileri veya Rusya'nın Bir Eyaleti "Bağımsız Ermenistan"* (Ankara: ASAM yayınları, 2004), 21.

rı zaman atılmıştır.¹⁷ İki ülke arasındaki askeri işbirliği özellikle Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan döneminde daha da gelişmiş, çeşitli askeri anlaşmalar imzalanmıştır. 1992 yılına kadar eski Sovyetler Birliği'nin 7. Ordusu Ermenistan'da bulunmuştur. Aynı yılın ortalarında bu orduya bağlı 16 ve 17. Tümen Ermenistan'a devredilmiştir. Ermenistan ve Rusya arasında 21 Ekim 1994'te imzalanan anlaşma şartlarına göre, Rusya'ya Gümrü ve Erivan'da olmak üzere iki askeri üs kurmasına izin verilmiştir.¹⁸ Aslında bu askeri üsler daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce de Ermenistan'da bulunmaktadır. Ancak Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu üslerin hukuki statüsü ile ilgili belirsizlik söz konusu olmuştur. Ermenistan bu üsleri ulusal bağımsızlıklarının garantisi olarak gördüğü için bu konuda Rusya'ya sorun çıkarmamıştır. Ağustos 1997'de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Rusya ile Dostluk ve Yardımlaşma Anlaşması'nı imzalamıştır. Anlaşmanın şartlarına göre, şayet anlaşmanın tarafları, herhangi bir silahlı saldırı tehlikesi ile karşılaşır veya silahlı saldırıya uğrarlarsa, güvenliğin sağlanması için BM anlaşmasınının 51. maddesi gereğince askeri yardım da dahil olmak üzere birbirlerine yardım edecektir.¹⁹

Gümrü'de konuşlanan Rus askeri üssünün gayrimenkulları ile birlikte karşılıksız olarak yirmi beş yıllığına Rusya'nın kontrolüne verilmesini öngören ve taraflar isterlerse 5 yıl daha uzatılması konusunda 2000'de taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.²⁰ 20 Ağustos 2010'da ise Rusya Ermenistan'da konuşlanan askeri üslerin müddetini 2044 yılına kadar uzatmıştır.²¹

Bu anlaşmalardan ortaya çıkan duruma göre, Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında olan topraklarını geri almak için girişimlerde bulunursa, Rusya'nın askeri müdahalesi ile karşılaşacaktır. Ermenistan'da Rus askeri varlığının bulunması Rusya'ya sadece Ermenistan'a değil, aynı zamanda tüm Kafkasya'da gelişen siyasi olaylara müdahale etmek olanağı sağlamıştır. Günümüzde Rusya'nın Ermenistan'ın Gümrü şehrinde 12, Ahuryan'da 4, Aragaç'ta 2, Eşterek'te 1, Erivan'da 7, Kafan'da 1 ve Nubaraşen kasabasında 2 askeri üs olmak üzere toplam 29 askeri karakolu bulunmaktadır. Rus askeri üslerinin yerleştiği bölgelere dikkat edilirse toplam 14 üssün Türkiye sınırına yakın bölgelerde konuşlandığı görülmektedir. Ermenistan bununla da yetinmeyip 22 Aralık 2002'de Gürcistan'dan çıkan askeri birliklerin bir kısmını kendi sınırlarında konuşlandırmıştır. Bu birlikler, Rusya'nın Güney Kafkasya Askeri Birlikleri Komutanlığı'na verilmiştir.²²

¹⁷ Emin Şihaliyev, *Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü* (Ankara: Naturel yayıncılık, 2004), 113.

¹⁸ Marat Kenjetaev, "Oboronaya Promışlennost Respubliki Armeniya," <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html> (Erişim: 17.12.1999).

¹⁹ Cabbarlı, *Ermenistan-Rusya İlişkileri veya Rusya'nın Bir Eyaleti* "Bağımsız Ermenistan," 21-22. 20Dina Malışeva, "Problemi Bezopasnosti na Kavkaze," http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml (Erişim: 07.02.2003).

²¹ Elhan Şahinoğlu, "Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği," 21. *Yüzyıl Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1> (Erişim: 02.12.2003).

²² Hatem Cabbarlı, "Ermenistan'ın Askeri Problemleri ve Güvenlik Endişesi: Rusya Kurtarıcı mı?,"

Askeri işbirliği çerçevesinde imzalandığı tarihlerden itibaren Rusya tarafından Ermenistan'a silah ve cephane yardımı yapılmaktadır. "Media Forum"un elde ettiği bilgilere göre sadece 2008 yılında gönderilen silahların toplam değeri 800 milyon dolardır.²³ AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya'nın bu adımı onun arabulucu misyonu için kabul edilemez bir durumdur. Rusya bir taraftan çatışan ülkeler arasında arabuluculuk yapmakta, diğer taraftan da Ermenistan'ı silahlandırmaktadır. Fakat Rusya bu adımı atmakla sırf Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü çerçevesinde Ermenistan'la ilişkiler kurduğunu ve bunun AGİT'in Minsk Grubu'ndaki faaliyeti ile hiçbir bağlantısının olmadığını iddia etmektedir. Hatta eğer Azerbaycan da bu örgütün üyesi olsaydı, onun da Rusya'dan aynı yardımı alabileceğini belirtmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, Rusya ile Gürcistan arasında vuku bulan Ağustos 2008 savaşından sonra Moskova Erivan'la daha sıkı askeri işbirliğine yönelmiştir. Rusya atmış olduğu bu adımla Karabağ sorununun çözümünün Moskova'nın çıkarlarına uygun olmadığını ortaya koymuştur ve Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan'a 800 milyon ABD doları tutarında silah ve cephane vermesi bunun bir göstergesidir. Bu hareket bölgede barışa hizmet etmemiş, Güney Kafkasya'da gerilimin artması ve istikrarın bozulmasına ortam yaratmıştır. Genel olarak Moskova'nın dış politika açıklamaları göstermiştir ki, Güney Kafkasya'yı kendisinin özel bir jeostratejik çıkar bölgesi olarak gören Rusya sadece Karabağ çatışmasında değil, bölgede ortaya çıkan bütün çatışmalarda kilit konuma sahiptir.

2.2. Batı'nın Çifte Standart Politikaları

"Ermeni faktörü"nü Rusya'nın politik olmakla birlikte, ekonomik açıdan da hem bölge devletlerine hem de ilgili devletlere yönelik baskı aracı olduğu bir gerçektir. Rusya yukarıda da belirtildiği gibi, Ermenistan'ı Türkiye, ABD, NATO ve Avrupa Birliği'nin Kafkasya politikasına karşı denge unsuru olarak kullanmakta, Ermenistan sayesinde Kafkasya'daki politik ve askeri varlığını koruyarak, bölgede konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmakta ve yapılabilecek müdahaleler karşısında gereken önlemleri almaktadır. Güney Kafkasya'yı kendi arka bahçesi olarak gören Rusya, dolayısıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve enerji projelerinde varlığını hazmedememekte ve bu suretle Azerbaycan'a acı bir ders vermek için Ermenistan'ı korumakta ve silahlandırmaktadır. Bu açıdan Azerbaycan karşısında Ermenistan'ın Rusya tarafından desteklenmesi anlaşılabilir. Fakat Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında Batı'nın kararsızlığı ve Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilmesi ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına tepkileri Batı'nın anlaşılmayan politikasını ortaya koymaktadır.

INews, <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130613015557076.html> (Erişim: 28.01.2015).

²³"Rusya'nın Ermenistan'a Verdiği 800 Milyon Dolarlık Yeni Silahların Listesi Su Yüzüne Çıktı," *Media Forum*, http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605 (Erişim: 11.11.2011).

Ermenistan-Azerbaycan çatışması tek bir sebep yüzünden dondurulmuş (frozen conflict) vaziyettedir: Çatışan tarafların karşıt tutumları. Her iki taraf “Sıfır Sonuçlu Oyun”un içerisinde yer almaktadır. Eğer Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü tanınırsa, Dağlık Karabağ “de facto” bağımsızlığından ve Ermenistan da “Büyük Ermenistan” iddialarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Dağlık Karabağ’ın “de facto” bağımsızlığı “de jure” olursa, o zaman Azerbaycan kendi topraklarının büyük bir kısmını kaybedecek ve toprak bütünlüğü bozulmuş olacaktır. Bu yüzden Rusya istisna olmakla AGİT’in diğer Batılı eşbaşkanlarının – ABD ve Fransa – ve de diğer Avrupa devletlerinin tutumu belirsizliğini korumaktadır. Diğer bir deyişle, Batılı devletler çatışan taraflardan birine yönelik attığı adımı diğerine yönelik attığı adımla dengelemek zorunda kalmıştır. Minsk Grubu’nun eşbaşkanları olmayan Batılı devletler Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunu her zaman AGİT’in Minsk Grubu çerçevesinde değerlendirerek her iki ülke ile karşılıklı samimi ilişkiler kurmak istediklerini belirtmektedir. Minsk Grubu’nun Batılı eşbaşkanları olan ABD ve Fransa sorunun barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği talebinde bulunsalar da, hukuki açıdan BM Genel Kurulu’nun kararlarına açık şekilde karşı çıkmaktadır. Onlara göre öncelikli mesele çatışan taraflar arasında uzlaşmanın sağlanmasıdır. Güney Kafkasya sorunları üzerine Amerikalı uzman Tomas Ambrosio ABD’nin çatışma ile ilgili tutumunu net olarak şu şekilde açıklamıştır: “*Taraflar arasında anlaşma sağlanıncaya kadar ABD’nin tutumu değişmeyecek ve gelecekte de değişmesi zor. Diğer uluslararası ve yerel sorunlar dikkate alınırca, Dağlık Karabağ çatışması ABD yönetiminde fazla önem taşımamaktadır.*”²⁴

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ABD’nin, bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerle ilişkilerin kurulabilmesi için beş koşul öne sürdüğünü hatırlatmakta fayda vardır. Bu koşullardan ilki, bu cumhuriyetlerden biri diğerine yönelik toprak iddiasında bulunursa, ABD tarafından tanınmayacağı şeklindeydi.²⁵ Fakat değil toprak iddiasında bulunmak, Azerbaycan’ın % 20’sini işgal eden Ermenistan ABD tarafından tanınmış, üstelik İsrail’den sonra en fazla ABD yardımı alan ülke konumuna yükseldi.²⁶ Azerbaycan ise Ermenistan’a ambargo uygulamak ve saldırı amaçlı güç kullanmakla suçlanmıştır. ABD Kongresi tarafından kabul edilen, her türlü yardımın kesilmesini öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası’nın 907 sayılı ek madde ile ekonomik ambargoya uğramış²⁷ ve tüm eski Sovyet cumhuriyetleri arasında Amerikan ambargosu uygulanan tek ülke konumuna düşmüştür.²⁸ Fakat 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Azerbaycan ABD ile koordineli hareket ederek onun des-

²⁴ “Amerikalı Analitik Dağlık Karabağ Münakaşasının Halli İle Bağlı Bedbin Prognoz Verib,” *APA*, <http://az.apa.az/news.php?id=228962> (Erişim: 12.07.2011).

²⁵ Füzuli İsmayilov, *Karabağ Konfliktü ABŞ’in Global Siyaseti Kontekstinde* (Bakü: Azerbaycan Milli Ensiklopedisi yayınları, 2001), 50.

²⁶ Kamer Kasım, “Ermeni Sorunu’nun Uluslararası İlişkiler Boyutu”, *Ermeni Sorunu El Kitabı (genişletilmiş ikinci baskı)* (Ankara, 2003), 129.

²⁷ Elman Nesirov, *Azerbaycan-ABŞ Münasebetleri (1991-1997)* (Bakü: Kanun Yayınları, 1998), 17.

²⁸ Vedat Gürbüz, “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994,” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No. 10, 102.

teğini alma fırsatı elde etmiştir. 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası teröristime karşı oluşturulan koalisyona Azerbaycan'ın da dahil olmasıyla Bush yönetimi 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının geçerliliğini durdurmuştur. Bu ek maddenin geçici olarak durdurulması Azerbaycan'a bir takım faydalar sağlamıştır, fakat çatışmanın çözümünde hiç bir ilerleme olmamıştır. Olayların gidişatı AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olmasına rağmen Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ABD'nin ulusal çıkarları açısından hayati önem taşımadığını göstermektedir.

Rusya'nın açık şekilde Ermenistan'a destek verdiği, Batı'nın da Ermeni yanlısı tutum sergilediği aşikârdır. Özellikle 14 Mart 2008 yılında BM Genel Kurulu'nun 62. oturumu çerçevesinde düzenlenen toplantıda karara bağlanan "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Bölgelerinde Durum" başlıklı kararına Batılı eşbaşkanların gösterdikleri tepki bunun en açık ispatıdır. Batı'nın Ermeni yanlısı tutumu Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kurulması, sınır kapılarının açılması yönünde Ankara'ya yapılan baskılarda da kendini göstermiştir. 20 yılı aşkın devam eden işgal gerçeği karşısında Batılı devletler Ermenistan üzerinde baskıda bulunmamaktadırlar. Fakat buna rağmen Ankara'ya baskı yaparak Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına çalışan ABD ve AB, Dağlık Karabağ çatışmasında arabuluculuk misyonunda inisiyatifini Rusya'ya bırakmış durumdadır.

Çatışmanın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümünde yalnız Azerbaycan tarafı ısrarlıdır. Arabulucular daha çok Ermenistan lehine barış elde etmek için işgale uğrayan devletin tavizde bulunması yönünde baskı uygulamaktadır. Rusya'nın Güney Kafkasya'da ileri karakolu olan Ermenistan'a destek çıkan devletlerin subjektif yaklaşımları devam eden sorunun çözümünde olumsuz etkisini göstermektedir. Arabulucuların gösterdikleri tek çaba bölgede hiçbir silahlı çatışmanın yaşanmaması, gereken önlemlerin alınması ve istikrarın korunmasıdır. Batılı devletler açısından bu durum Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanması ve oluşabilecek tehlikelerin önlenmesi için gereklidir.

Batı'nın, özellikle Avrupa devletlerinin çifte standartlar siyasetinin ve Ermeni yanlısı tutum sergilemelerinin perde arkasında hangi sebeplerin yattığı hiç kuşkusuz düşündürücüdür. Kanaatimizce, Avrupa devletlerinin Azerbaycan'ın içinde bulunduğu duruma yaklaşımı sırf Ermenistan-Azerbaycan çatışması yönünde değil, Batı-Türk medeniyetlerinin çatışması boyutunda da şekillenmiştir. Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının uzaması Rusya'nın Kafkasya politikasından kaynaklansa da, gerçekte Batı'nın çıkarlarıyla da birebir uyum göstermektedir. Batılı devletler Ermeni meselesini milli, dini ve psikolojik açıdan göz önünde bulundurarak, Ermenistan'a destek vermektedirler. Bu desteğin kökünde geçmişten miras kalan Türk ve İslam karşıtı zihniyetin yattığını söylemek mümkündür.

Samuel P.Huntington medeniyetlerarası çatışmayı 1) yerel veya mikro düzey 2) küresel veya makro düzey olmakla iki farklı şekilde izah ederek, yerel veya mikro düzeyde olan çatışmaların farklı medeniyetlere mensup komşu devletler

arasında, küresel veya makro düzeyde olan çatışmaların ise farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında yaşandığını belirtmektedir.²⁹

Farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında yaşanan çatışmaların farklı medeniyetlere mensup komşu devletler üzerinde büyük etkisi olduğu ise tartışılmaz bir gerçektir. Bu çatışmalardaki meseleler uluslararası politikanın klasik sorunlarından. Kuşkusuz bu meseleler tarih boyunca devletler arasında yaşanan çatışmaların kaynağıdır. Farklı medeniyetlere mensup komşu devletler arasında yaşanan çatışmalar aynı zamanda medeniyetler arasındaki küresel güç dengesinde meydana gelen değişikliklerden de kaynaklanabilir. Ermenistan-Azerbaycan çatışması da jeopolitik çıkarlar çatışmasının bir uzantısı olmakla birlikte medeniyetlerarası savaşın, yani Batı-Türk medeniyetleri arasındaki savaşın da potansiyel kaynaklarından.³⁰

Günümüzde Batılı devletlerin Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında sergilediği tutum Batı-Türk medeniyetleri arasındaki savaşın gerçek bir yansımasıdır. Ermeni meselesi tarihsel bir gelenek olan Türk düşmanlığının çok önemli bir parçasıdır. Millî ve dini bakımdan geçmişten miras kalan bu nefret psikolojisinin Azerbaycan'dan daha çok Türkiye'ye yönelik olduğu bir gerçektir, fakat ortada "Ermeni meselesi" olduğundan bu düşünce ve psikoloji Azerbaycan'ı da kendi kısıncasına almıştır. Çünkü Azerbaycan da Türk ve İslam Dünyası'nın bir parçası, Türk-İslam medeniyetinin taşıyıcılarından biridir. Ermenistan ise Batı'nın çıkarlarına cevap veren bir devlet haline gelmiştir. Bu bakımdan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında dolaylı da olsa destek Ermenistan'a verilmektedir. Şayet çatışmada Azerbaycan'ın lehine kararlar kabul edilirse veya Ermenistan'a baskılar uygulanırsa o zaman Batı'nın "Ermeni kartı" çökebilir.

2.3. Ermenistan Devleti'nin Kendi İşgal Politikasını Meşrulaştırması ve Rusya'ya Olan Bağımlılığı

Çatışmanın çözüme kavuşmamasındaki önemli etkenlerden biri de Ermenistan Devleti'nin kendi işgal politikasını meşrulaştırmasıdır. Her iki taraf (Ermenistan ve Azerbaycan) Dağlık Karabağ'a diğer taraftan önce geldiğini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru olduğunu iddia etmektedirler. Ermeni iddialarına göre sadece Karabağ değil, Kura Nehri ile Aras Nehri arasındaki bütün Azerbaycan toprakları "Büyük Ermenistan"ın bir parçasıdır, Doğu Ermenistan olarak bilinir.³¹ Dikkat edilirse, Türkiye'nin doğu illeri Batı

²⁹ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (İstanbul: Okuyan Us yayınları, 2005), 306.

³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Emin Şhaliyev, "The Armenian Question in the Context of the Clash of Civilizations and Geopolitical Interests, Its impact on Armenia-Azerbaijani Relations and Vision of the Near Future," *Review of Armenian Studies. A Biannual Journal of History, Politics and International Relations*, No. 27, 89-129.

³¹ A.Ş.Mnatsakanyan, *O Literature Kavkazskoy Albanii (Kafkas Albanyası'nın Edebiyatı hakkında)* (Erevan: izdatelstvo Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, 1969), 47-48, 60.; B.A.Ulubabyan, *Oçerki İstoriy Vostoçnogo kraya Armenii (V-VII vv.) (Ermenistan'ın Doğu Eyaletlerinin Tarihi Kompozisyonları)* (Erevan: izdatelstvo Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, 1982), 40.

Ermenistan, Azerbaycan ise Doğu Ermenistan olarak Ermeni tarihine geçmiştir. Bu iddialar “denizden-denize Büyük Ermenistan” ideolojisinin gerçekleşmesi için komşu ülkelerin toprakları üzerinde yoktan var edilen fantastik hak iddialarıdır. Halbuki belgeler Ermenilerin bölgeye, günümüzdeki Dağlık Karabağ sorununa da sebebiyet veren, 1828 yılında Rusya ile İran arasında yapılan Türkmençay Antlaşmasının XV. maddesi gereğince Ruslar tarafından göç ettirildiklerini göstermektedir. Bu konuda Rus bilim adamı Nikolay Şavrov şu bilgileri vermektedir: “Biz kolonizasyona Güney Kafkasya’ya Rusları değil, diğerlerini yerleştirerek başladık. 1826-1828 savaşlarından sonra 1828-1830 yılları arasında iki senede 40.000’den fazla İran Ermenisi ve 84.000 Osmanlı Ermenisini en iyi kamu arazilerine yerleştirdik... Bu yüzyıl başında Güney Kafkasya’da sayıları 1,3 milyon olan Ermenilerin 1 milyondan çoğu bu bölgenin yerli halkı olmayıp, bizim tarafımızdan yerleştirilenlerdir...”³²

Ermeni tarihçisi M.G.Nersisyan da Türkmençay Antlaşmasından sonra Karabağ ve Revan bölgesine İran ve Osmanlı’dan Ermenilerin göç ettirildiği gerçeğini doğrulamaktadır: “XIX. yüzyılın 20’li yıllarının sonunda bu bölgelere 40.000’den çok, Osmanlı’dan ise yaklaşık 90.000 Ermeni göç ettirilmiştir...”³³

Göç politikası ile ilgili bilgiler İ. K. Yenikolopov,³⁴ S. V. Şostakoviç,³⁵ Ç. P. Agayan³⁶ gibi Rus ve Ermeni bilim adamlarının da eserlerinde yer almaktadır. Konuya tarihi gerçekler ışığında bakılırsa, Ermenilerin Dağlık Karabağ’a Azerbaycan Türklerinin kendilerinden sonra gelmişlerdir ve bu topraklar üzerinde kendi varlıklarının meşru olduğunu iddia etmelerinin hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Fakat sorunun tarihi belgeler esasında çözüleceği, gerçeği hiçbir şekilde yansıtmamaktadır. Zaten Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan kendisinden önceki başkanlar gibi “hedeflerinin hiçbir zaman Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan yönetimine bırakmak olmadığını” net bir şekilde ifade etmiştir.³⁷

³² Nikolay Şavrov, *Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstoyaşaya Rasprodaja Muga-ni İnorodtsam (Güney Kafkasya’da Rus İşinin Yeni Tehditleri)* (Sankt-Petersburg: Reprint izdaniya, 1911), 63-64.

³³ M.G.Nersisyan, *İz İstorii Russko-Armyanskikh Otnoşeniy (Rus-Ermeni İlişkileri Tarihinden)* (Erevan: izdatelstvo Akademiyaya Nauk Armyanskoy SSR, 1956), 227.

³⁴ İ.K.Yenikolopov, *Griboyedov i Vostok (Griboyedov ve Doğu)* (Erevan: izdatelstvo Aypetrat, 1954), 137.

³⁵ S.V.Şostakoviç, *Diplomatiçeskaya Deyatelnost A.S.Griboyedova (A.S.Griboyedov’un Diplomatik Faaliyetleri)* (Moskova: izdatelstvo Sotsialno-ekonomiçeskoy literaturı, 1960), 154.

³⁶ Ç.P.Agayan, *Rol Rossii v İstoriiçeskih Sudbah Armyanskogo Naroda (k 150 Letiyu Prisoyedineniya Vostoçnoy Armenii k Rossii)* (Ermeni Halkının Tarihi Kaderinde Rusya’nın Rolü) (Moskova: Nauka, 1978), 220.

³⁷ “Azerbaijan and Armenia: Peace Prospects, Military Realities&the Role of the Armenian Diaspora,” *Caspian Information Center*, No. 16 (October 2011), 2 <http://www.caspianinfo.com/wp-content/uploads/2011/10/OP-No-16-Armenia-and-Azerbaijan-Peace-Prospects-Military-Realities-and-the-Role-of-the-Armenian-Diaspora.pdf>

Bu açıklamalardan Ermenistan'ın hiçbir şekilde ulusal işgal politikasından vazgeçmeyeceği anlaşılmaktadır. Bunun da asıl sebebi Ermenistan'ın "Büyük Ermenistan" ideolojisini gerçekleştirme düşüncesi ve Türkiye ile Azerbaycan'dan duyduğu tehdit algısı nedeniyle Rusya'ya yönelmesidir. Rusya'nın Erivan'a verdiği destek Azerbaycan ve Türkiye ile ihtilafli ilişkileri olan Ermenistan için hayati önemdedir. Erivan Rusya'dan aldığı silahlar sayesinde güvenliğini artırdığını düşünse de Rusya'ya olan bağımlılığı da artmaktadır. Ermenistan Rusya'ya artan bağımlılığına rağmen kendisini güvende hissetmektedir. Ermenistan'ın komşuları ile olan sorunlu ilişkileri nedeniyle fazlasıyla Rusya'ya yaklaşması sonucu oluşan bağımlılık, kendisini özellikle enerji alanında hissettirmektedir. 2001 yılında 100 milyon dolarlık borçlarına karşılık birçok sanayi tesisini ve enerji üretim şirketini Rusya'nın işletmesine devreden Ermenistan, 2004 yılında ise enerji üretim kapasitesinin %80'ini Rus kontrolüne bırakmıştır.³⁸ Rusya'nın Ermenistan'ın güvenlik ve ekonomi alanlarındaki ağırlığı, iki ülke arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşmaları ve Ermenistan'da enerji, telekomünikasyon, ulaşım, finans ve maden sektörlerinde devlet kontrolünde olan şirketlerin kabaran borçlarına karşılık Rusya'ya devredilmesi ile daha da artmıştır.³⁹ Böyle bir durumda Ermenistan'ın Rus ekseninden kopması beklenemez. Zira anılan ilişki Erivan açısından yaşamsal değer arz eden bir stratejik himaye, Moskova açısından ise Güney Kafkasya'da önemli ve bağımlı bir unsurun varlığı anlamını taşımaktadır.

3. GELECEK SENARYOLARI

Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ne zaman ve nasıl sonuçlanacağı konusunda zihinlerde bir takım soru işaretleri bulunmaktadır. Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümü ile ilgili yürütülen çalışmalara dayanarak sorunun gelecek senaryolarını aşağıdaki biçimde belirlemek mümkündür: Kalıcı ateşkes veya savaş.

3.1. Kalıcı Ateşkes

1994'te "Azerbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanan ateşkes" in sağlanmasına rağmen o tarihten itibaren her iki devlet arasında "ne savaş, ne de barış" gibi belirsiz bir durum söz konusudur. Çatışmanın başladığı tarihlerden itibaren her iki taraf arasında karşılıklı suçlamalar devam etmekte ve her iki ülke de karşılıklı olarak birbirlerine asla bir araya gelemeyecek düşman gözüyle bakmaktadır. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olamayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinde ortaya çıkan bu belirsiz ve karmaşık durumu analiz eden Ermeni siyaset bilimci Artyom Vartanyan çatışmayı "sıcak çatışma" (*smouldering conflict*) olarak tanımlamış, daha uzun süre sorunun çözülemeyeceğini belirtmiştir. Fakat Vartanyan sorunun çözümü için öncelikle Dağlık Karabağ'ın geçici olarak Rusya'nın man-

³⁸ Emily Danielyan, "Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements," Eurasianet, 6 May 2003, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml> (Erişim: 05.01.2011).

³⁹ M. Turgut Demirtepe (Der.), "Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun," *USAK Raporları*, No. 11-07 (Ankara: 2011), 47.

dasına verilmesini, bunun 20 yıl veya daha uzun süreli olmasını önermekte, gelecekte bölgede bir referandumun yapılması ile Dağlık Karabağ sorununun nihayetinde çözüme kavuşacağına mümkün olabileceğine işaret etmektedir.⁴⁰ Dolayısı ile Vartanyan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının Rusya'nın tekeline bırakılmasını daha gerçekçi ve makbul bulmaktadır.

Azerbaycanlı siyaset bilimci Samir Hamitov sorunu "labirent" olarak değerlendirmiş,⁴¹ diğer bir Azerbaycanlı dış politika uzmanı Zaur Şiriyev ise "Filistin Sendromu"na benzetmiştir.⁴²

Gerçekten de sorunu labirent olarak adlandırmak mümkündür. Zira labirentin girişi olsa da çıkışı zor bulunur ve yolları karmakarışıktır. Labirente girip belirli bir mesafe kat ettikten sonra doğru yolu bulamadıkça giriş ve çıkışın statüsü eşit hale gelir. Böylece, çıkış yolu bulmak ümidi ile sıkılana dek ortada dolaşmaktan başka bir yol kalmamaktadır. İşte Ermenistan-Azerbaycan çatışması da aynı labirent gibidir. Barış görüşmelerinin gelişim süreci gözden geçirilirse, sorunun her defa düzene sokulması yolunda durgunluk ortaya çıktığında ve Azerbaycan alternatif çözüm yolları aramaya başladığında, AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanları hemen yeni öneriler sunarak Azerbaycan'ın görüşmelere ilişkin olumsuz ve sarsılmış güvenini yeniden sağlamaya çalışmaktadır. Görüşmeler nihai aşamaya geldiğinde Ermenistan tarafının geri çekilmesi sonucu bütün işlemler yeniden durma noktasına gelmektedir. Ateşkesin sağlandığı 1994 yılından günümüze değin aynı durgunluk devam etmektedir. Uzun süre zarfında sorunun bu senaryo doğrultusunda devam etmesi olasılığı yüksektir. Çözüm yolunda AGİT'in Minsk Grubu nezdinde hiçbir ilerleme kaydedilememesi ve her defasında yeniden durma noktasına gelmesi, dolayısıyla "Filistin Sendromu" veya "Keşmir Sendromu" gibi dondurulmuş çatışmaya dönüşmesi sorunun daha uzun yıllar devam etmesi yönünde kaygılar uyandırmaktadır.

3.2. Savaş

Son dönemde çatışmaya çözüm yolu bulunamadığı için savaş faktörü daha ağırlık kazanmaktadır. Fakat olası bir savaş Azerbaycan'a nasıl bir gelecek vadediyor? Ermenistan'ın Rusya ile ittifak kurarak Türkiye ve Azerbaycan'a karşı bölgede tesis etmeye çalıştığı güç dengesi Azerbaycan'ı askeri bir hareketin olası etkileri konusunda belirsizliğe itmektir.⁴³ Bu husus savaş olasılığı azaltmaktadır.

⁴⁰ Artyom Vartanyan, "Problema Uregulirovaniya Konflikta v Nagornom Karabahe i Rol Mejdunarodnih Organizatçiy" (Dağlık Karabağ'da Sorunun Çözülmesi Meselesi ve Uluslararası Örgütlerin rolü), Moskva 2011, tema dissertatçii i avtoreferata po VAK 23.00.04, <http://www.dissercat.com/content/problema-uregulirovaniya-konflikta-v-nagornom-karabakhe-i-rol-mezhdunarodnykh-organizatsii> (Erişim: 25.10.2012).

⁴¹ Samir Hamitov, *Dağlık Karabağ Münakaşası 2020 Yılında: Barış, Yoksa Müharebe?*, 156.

⁴² Zaur Şiriyev, "Azerbaycan'ın Karabağ Politikası ve Stratejik Vizyonu", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6/12, 112.

⁴³ Gayane Novikova, "Implications of the Russian-Georgian War in the Nagorno-Karabakh Conflict: Limited Maneuverability" *Caucasus Edition*, <http://caucasusedition.net/analysis/implications-of-the-russian-georgian-war-in-the-nagorno-karabakh-conflict-limited-maneuverability> (Erişim: 18.09.2012).

Bazı uzmanlara göre, Azerbaycan'ın askeri bir harekate başlaması için öncelikle Rusya'nın tarafsızlığını sağlaması gerekmektedir. Bunun için Moskova'ya siyasi, askeri veya ekonomik alanda tavizler verilmeli, enerji ulaşımı ve üretimi konusunda Rusya muhatap kabul edilmeli, Azerbaycan topraklarında Moskova'ya askeri üs verilmeli ve Azerbaycan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne üye olmalıdır.⁴⁴

Azerbaycan'ın topraklarının %20'sini işgal altında tutan Ermenistan'ın bu örgütte yer aldığı dikkate alınır, Azerbaycan'ın da aynı örgüte üye olması hiçbir şekilde düşünülemez. Ermenistan bu örgüte üye olmakla kendisini Türkiye ve Azerbaycan'dan korumak istemiştir. Azerbaycan'ın aynı örgüte üye olması halinde düşmanıyla aynı çatı altında "saldırmazlık" prensiplerini kabul etmiş bir durumda olacağından problemini, özellikle de savaş yoluyla çözmesi mümkün olmayacaktır. Diğer bir taraftan, Azerbaycan'ın BDT'ye üye olması, Gebele Radar üssünü Rusya'ya kiralaması ve Moskova ile geliştirilen enerji alanındaki işbirliği Dağlık Karabağ sorununda Moskova'nın tutumunda hiçbir değişime yol açmamıştır. Dolayısıyla Azerbaycan'ın verebileceği hiçbir taviz Rusya'nın sorunun çözümünde radikal bir değişikliğe giderek Bakü'yü desteklemesine yol açmayacaktır. Aksine, Azerbaycan'ın yukarıda belirtilen tavizleri vermesi durumunda, aynı Ermenistan gibi Rusya'ya bağımlı bir devlete dönüşmesi kaçınılmaz bir son olacaktır.

Bazı araştırmacılar Azerbaycan ordusunun işgal altındaki topraklarını ele geçirebilecek geniş çaplı bir askeri operasyonu gerçekleştirebilecek yeteneğe sahip olmadığını ileri sürmektedir.⁴⁵ Aslında Azerbaycan gelişen ekonomisi ve askeri gücü ile Ermenistan karşısında kıyas edilemeyecek bir üstünlüğe sahiptir. Azerbaycan ordusu Ermeni kuvvetlerini işgal altındaki topraklarından da atabilme gücüne sahiptir. Fakat bu çatışma tam olarak Ermenistan-Azerbaycan savaşı ile sınırlı kalmış olsaydı, Azerbaycan tarafı bizzat bunu çözebilirdi. Burada Rusya'nın Ermenistan'a yaklaşık 1 milyar dolar değerinde silah verdiği gerçeğini ve 2010 yılında imzalanan anlaşma gereğince Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üslerinin süresini 2044 yılına kadar uzattığını da hatırlatmak gerekmektedir.⁴⁶ Yeni anlaşmanın en önemli maddesi Rusya'nın askeri üslerinin Ermenistan'ın güvenliğini koruyacağı ve olası bir silahlı saldırı karşısında askeri desteğini esirgemeyeceğidir. Eğer Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında bulunan topraklarını geri alma girişiminde bulunursa, Rusya'nın silahlı müdahalesi ile karşılaşacaktır. Çünkü Ermenistan'ın güvenliği Rusya'nın garantisi altındadır.

⁴⁴ Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota, "Nagorno-Karabakh-Conflict Unfreezing," *Center for Eastern Studies*, 6 <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-10-26/nagorno-karabakh-conflict-unfreezing> (Erişim: 18.09.2012).

⁴⁵ C.W.Blandy, *Azerbaijan: Is War Over Nagorny Karabakh a Realistic Option?*, (United Kingdom: Advanced Research and Assessment Group, Caucasus Series, 2008), 7.

⁴⁶ Elhan Şahinoğlu, "Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği," *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 2003, <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1>

Azerbaycan'ın dışarıdan askeri ve politik destek alması bugün için mümkün gözükmemektedir. Zaten çatışmanın çözümü yolunda AGİT'in Minsk Grubu'nun kararsızlığı ve devletlerin soruna çifte standartla yaklaşımı Azerbaycan'da Batı'ya olan güveni tamamen sarsmıştır. Azerbaycan tarafı Rusya'nın gücünü ve Batı'nın güven vermeyen "dostluğunun" ve kararsızlığının en iyi örneğini Rusya-Gürcistan savaşında görmüştür. Saldırının asıl amacı Rusya'nın hala sert oynayabileceğini göstermekti. Zira Rus ordusunun 1990'lardaki çöküşünün ve Rusya ordusunun artık eski gücünde olmadığı fikrinin hafızalardan silinmesi gerekmektedir. Aynı zamanda eski Sovyetler Birliği üyelerine Amerikan dostluğunun ve garantilerinin bir değeri olmadığını da göstermek hedeflenmektedir. Gürcistan savaşı küçük bir devlete karşı küçük bir saldırıydı ama ABD'ye fazlasıyla yaklaşmış bir devlete saldırı olması açısından bir çok anlam taşımıştır. Operasyona Amerika'nın tepkisizliği ve Avrupa'nın aldırmaazlığı hem bölgeyi, hem de Doğu Avrupa'yı şaşırtmıştır. Diplomatik notalarla sınırlı kalan ABD eylemsizliğinin gösterdiği mesaj Amerika'nın çok uzak, Rusya'nın ise çok yakın olduğudur ve ABD kara kuvvetlerini Orta Doğu'ya bağladığı sürece bu harekete geçememe durumu devam edecektir.⁴⁷ Rusya kuşkusuz bu adımını ABD'nin gerçek çıkarlarının Güney Kafkasya'da değil, Orta Doğu'da olduğunu düşünerek atmıştır. Nitekim, Gürcistan'a tutamayacak sözler veren Batı'ya Azerbaycan'ın zaten çok önceden güveni sarsılmıştır.

Batının desteğini alamadığının farkında olan Azerbaycan'ın tek başına Rusya'yla savaşa tutuşması hiç kuşkusuz onun geleceğini ciddi şekilde etkileyecektir ve Azerbaycan yönetimi bu durumu yakından bilmektedir. Diğer bir taraftan, Azerbaycan kendi toprak bütünlüğünü korumak amacıyla askeri operasyonlara başlayacağı takdirde dünyanın demokratikleşmesi için girişimlerde bulunan Batılı devletler ile uluslararası kurumlarla işbirliği ve bu kurumlara entegre sürecinde ciddi engeller ortaya çıkarması mümkündür. Çünkü çatışmanın savaş yolu ile çözümü Azerbaycan'ın işbirliği içerisinde olduğu ve üyeliği bulunan hiçbir uluslararası kurumca kabul görmemektedir. Savaş halinde Azerbaycan'ın bu kurumlarda üyeliğinin dondurulması ve hatta Bakü'nün bu kurumlardan dışlanması ihtimali de yüksektir. Bununla birlikte devletlerin ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a başka bir seçenek bırakmamaları durumunda, herşeye rağmen savaş tercihi kaçınılmazdır. Fakat bu seçenek, uzun zaman istemektedir. Azerbaycan, işgal altında tutulan topraklarını geri almak için uzun süreli olsa bile uygun stratejik ortamı beklemek zorundadır. Aksi takdirde hazırlıksız savaşa başlamak ülkede ciddi kaosa neden olabilecektir. Eğer Azerbaycan Ermenistan üzerinde kesin zafer kazanamazsa ve savaş yeniden uzama sürecine girerse, ülkede hoşnutsuzluk başlayacaktır. Özellikle burada Rusya faktörü göz ardı edilmemelidir.

Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında bulunan topraklarını geri alma girişiminde bulunursa, ikili anlaşmalar çerçevesinde ve Ko-

⁴⁷ George Friedman, *Gelecek 10 Yıl* (İstanbul: Pegasus yayınları, 2011), 169-170.

lektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün üyesi olarak Rusya'nın silahlı müdahalesi ile karşılaşabilecektir. Rusya'nın askeri müdahalesi dikkate alınır, olası bir savaş çok sayıda insan hayatına mal olabilir, yeni toprak kayıplarına yol açabilir.⁴⁸ Dış müdahaleler hoşnutsuzluğu daha da artıracığından iç karışıklık ve kaos durumu oluşabilecektir. Böyle bir durumda Azerbaycan 1990'ların başında olduğu gibi yeniden etnik sorunlarla karşılaşabilir ve ülkenin bağımsızlığını tehlikeye girmesi ihtimali kuvvetlenebilir.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Azerbaycan Ermenistan çatışması kökü derinlere inan, geçmişi uzun, bugünü karışık, geleceği belirsiz olan bir sorundur. Sorunun ortaya çıktığı günden bugüne çözüm için bir çok denemede bulunulsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve yakın gelecekte de çözüm beklenmemektedir. Azerbaycan çözüm için uygun stratejik ortamı beklemek zorundadır. Uygun stratejik ortamın ne zaman veya hangi şartlarda oluşabileceği hususunu aşağıdaki gibi analiz etmek mümkündür.

Azerbaycan öncelikle askeri eğitimini tamamlamalı, uzun süreli savaşa tam hazır, uzun süreli ekonomik ve politik yaptırımlara dayanabilecek güçte olmalıdır. Hesaba katılması gereken durum dış güçlerin müdahalesidir. Yani burada Rusya ve Batı faktörü göz ardı edilmemelidir. Zira çatışma gerçekten Ermenistan-Azerbaycan savaşı olsaydı, Azerbaycan tarafı bizzat kendisi bu sorunu çözebilirdi. Ancak sorun bugün bölgede menfaati bulunan devletlerce de müdahale edilir bir duruma gelmiştir. Bu nedenle de çözüm için etkin faktörlerin dikkate alınması zorunludur.

Uygun stratejik ortamın oluşmasını sağlayacak ikinci etken Rusya'nın bölgesel güç konumunun tamamen zayıflamasıdır. Rus ordusunun zayıflığı konusunda çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki dönem için söylenenlerin doğru olduğu düşünülebilir. Ancak özellikle Putin sonrası dönemde Rusya'nın zayıflamadığı, hatta güçlendiği bir gerçektir. Post-Sovyet alanında ortaya çıkan bütün çatışmaların anahtarını elinde bulunduran Rusya, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında da kilit konuma sahiptir.

Uygun stratejik ortama etki edecek bir diğer etken, Rusya gibi İran'ın da bölgesel güç konumunu kaybetmesidir. İran Orta Doğu ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça güçlü bir devlet gibi görünse de, kendi içinde bir çok sorunlara sahiptir.⁴⁹ Bu sorunlar içinde etnik problem en önemlisidir. Bugün Güney Azerbaycan sorununun en önemli parçası haline gelmiştir. İslam Dünyası'nın halklarından biri olan Azerbaycan halkının Şii olması ve onunla tarihi ve kültürel yakınlıkları olmasına rağmen İran Ermenistan'ın, Azerbaycan'a karşı askeri hareketini üstü kapalı şekilde desteklemiş ve bölgede kendisine stra-

⁴⁸ Amanda Paul, "Nagorno-Karabakh – A Taking Time Bomb," *European Policy Center*, 2010, 2. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf. (Erişim: 18.12.2012).

⁴⁹ Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, *Amerika ve Dünya* (İstanbul: Profil yayınevi, 2012), 77.

tejik partner olarak Ermenistan'a büyük üstünlük vermiştir. İran-Ermenistan ilişkilerini stratejik ittifaka götüren faktörler içerisinde Güney Azerbaycan ve Dağlık Karabağ sorununun ayrı bir yeri vardır. Dağlık Karabağ sorununun devam etmesi İran'ın çıkarları için en uygun durumdur. İran'ın çıkarlarına uygun olarak Azerbaycan topraklarını işgal altında tutan Ermenistan İran'ın kuzeyini Azerbaycan'ın etkisinden koruyan bir etkidir. Dünyanın en önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinski'ye göre, "eğer Azerbaycan istikrarlı bir siyasal ve ekonomik gelişmede başarılı olursa İranlı Azeriler, daha fazla büyük bir Azerbaycan düşüncesine bağlanacaklardır".⁵⁰ Dolayısıyla Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümüne giden yol Güney Azerbaycan'dan başlar. Doğal olarak bu düşüncenin önüne geçmek isteyen İran, Ermenistan'la ilişkilerini artırmakta ve Müslüman bir devletin – Azerbaycan'ın – zayıf kalmasını kendi açısından yaşam kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Uygun stratejik ortamı sağlayabilecek etkenlerden bir diğeri, Ermenistan'ın gittikçe artan ekonomik sıkıntılarından kurtulmak için Azerbaycan'la anlaşmaya varmak zorunda kalmasıdır. Bunun için Ermenistan'ın kendini tamamen Rusya'dan kurtarması zorunludur. Ermenistan'ın Rusya'ya ekonomik açıdan gittikçe artan bağımlılığı Moskova'nın Erivan'ın diğer devletlerle ilişkilerindeki gelişim temposunu istediği şekilde yönlendirmesine olanak sağlamıştır. Özellikle 2003 yılında Rusya'nın borçlarını ödemesi talebinde bulunması sonucu Ermenistan kendi ekonomisinin stratejik önem taşıyan işletmelerini borç karşılığında Rusya'ya devretmiştir.⁵¹ Bu durum da Ermenistan'ın Rusya'dan kurtulmasının son derece zor olduğunu göstermektedir.

Ermenistan'ın ekonomik olarak nefes almasını sağlayan yegane devletin İran olduğu bir gerçektir. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan İran'ın Erivan için önemini şu şekilde açıklamaktadır: "İran Ermenistan için çok önemli stratejik bir ülkedir. Yüzyıllardır samimi komşuluk ilişkileri içerisindeyiz. Diğer sebepler de vardır. İran bizim için dış dünyaya açılan kapı konumundaki iki ülkeden biridir. İran'ın yaptırımlara uğraması Ermenistan'ın nefes aldığı borunun gittikçe daralması anlamına gelir".⁵²

Fakat bölgede gittikçe büyük bir güç kazanan, uranyumun zenginleştirilmesi yönünde araştırmalarını daha da yoğunlaştıran, Orta Doğu'da ortaya çıkan problemler nedeniyle son dönemde sık sık adından söz ettiren ve küresel güçlere meydan okuyan devletlerden biri olarak İran'la iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen Ermenistan bu nedenlerden dolayı İran'ın ABD'nin muhtemel saldırısına uğradığı takdirde ekonomisinin büyük darbeler alacağını

⁵⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere* (İstanbul: Sabah Kitapları, 1998), 122-123

⁵¹ Emily Danielyan, "Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements," *Eurasianet*, 6 May 2003, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml> (Erişim: 05.01.2011).

⁵² Eho Moskvi/Peredaçi/İntervyu/Çetverg, 27.01.2011: Serj Sarkisyan Prezident Armenii. <http://www.echo.msk.ru/programs/beseda/744902-echo.phtml> (Erişim: 13.04.2011).

da farkındadır. İran etrafında oluşan uluslararası baskılar ve İran-Batı ilişkilerinde yaşanan gerginlikler Ermenistan'ın geleceğini çıkmaza sürüklemektedir. Bu durum Azerbaycan'ın çıkarları çerçevesindedir. Sıkışmış durumda olan Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmek zorundadır. Ermenistan Azerbaycan'ın işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmeli, toprak iddialarından vazgeçmelidir. Ancak bu şekilde ekonomik tenezzülden kurtulabilir ve hatta entegrasyon sürecinde ve enerji projelerinde yer alabilir. Aksi takdirde Ermenistan ekonomik olarak Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin baskılarına dayanmak zorunda kalacaktır. Bu durumu Ermenistan'ın bazı devlet adamları veya stratejistleri tespit etmiş fakat bu tespitlerinde ya geç kalmış ya da mevcut durumu lehlerine çevirecek gücü kendilerinde bulamamışlardır. Örneğin, dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan "*Savaş mı, yoksa barış mı? Karar verme zamanı*" isimli makalesinde savaşın "galibiyet havası"na kapılan Ermenistan açısından yıkıcı sonuçlar doğuracağını belirterek, sorunun "çözumsuzlüğü" Ermenistan'ı felakete sürükleyeceğini, uzlaşımın şart olduğunu ileri sürmüştür.⁵³ Fakat Ermenistan sorunun çözümünde hiçbir adım atmamakta, Rusya ve Batı'nın politik oyunları devam ettiği süre içerisinde "Büyük Ermenistan" ideolojisini gerçekleştirme düşüncesindedir. Durum böyle devam ettiği sürece Ermenistan Türkiye ve Azerbaycan'ın baskılarına dayanmak zorunda kalacaktır.

Bugün sorun Dağlık Karabağ olarak tanımlanmıştır. Ancak sorunu sadece "Ermenistan-Azerbaycan çatışması" bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Eğer bu çatışma gerçekten "Ermenistan-Azerbaycan çatışması" olsaydı, Azerbaycan tarafı bu sorunu barış veya savaş yolu ile bizzat kendisi çözebilirdi. Bu değerlendirmelerden şöyle bir sonuca varılabilir: Sorunun çözümü gerçek anlamda Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin elinde değildir. Azerbaycan sorunun barışçıl çözümüne taraf olmakla birlikte toprak bütünlüğü konusunda asla taviz vermeyeceğini ve son aşamada gerekirse askeri yola başvuracağını da belirtmiştir. Dolayısıyla Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının yakın geleceğinde "barış" seçeneğinin yeri bulunmamaktadır. Çatışmanın "uzun süreli ateşkes" senaryosuna uygun olarak devam edeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür.

⁵³ Levon Ter-Petrosyan, "Voyna ili Mir? Vremya Prizadumatsya" (Savaş yoksa Barış? Düşünme Zamanı), *Gazeta "Respublika Armeniya"*, No. 209/1534, Erevan, 5 Kasım 1997.

KAYNAKÇA

Agayan Ç.P. *Rol Rossii v İstoriçeskih Sudbah Armyanskogo Naroda: k 150 Letiyu Prisoyedineniya Vostoçnoy Armenii k Rossii (Ermeni Halkının Tarihi Kaderinde Rusya'nın Rolü)*. Moskova: Nauka, 1978.

Aslanlı, Araz. "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?." *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (2003): 94-117.

Blandy, C.W. *Azerbaijan: Is War Over Nagorny Karabakh a Realistic Option?*. United Kingdom: Advanced Research and Assessment Group. Caucasus Series:17.08.2008.

Brzezinski, Zbigniew ve Brent SCOWCROFT. *Amerika ve Dünya*. İstanbul: Profil Yayınevi, 2012.

Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

Cabbarlı, Hatem. "Ermenistan'ın Askeri Problemleri ve Güvenlik Endişesi: Rusya Kurtarıcı mı?." *INews*. <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130613015557076.html> (Erişim: 28.01.2015).

Cabbarlı, Hatem. *Ermenistan-Rusya İlişkileri veya Rusya'nın Bir Eyaleti "Bağımsız Ermenistan"*. Ankara: ASAM Yayınları, 2004.

Caspian Information Center. "Azerbaijan and Armenia: Peace Prospects, Military Realities & the Role of the Armenian Diaspora." No.16 (October 2011): 1-2. <http://www.caspianinfo.com/wp-content/uploads/2011/10/OP-No-16-Armenia-and-Azerbaijan-Peace-Prospects-Military-Realities-and-the-Role-of-the-Armenian-Diaspora.pdf>

Chitadze, Nika. "Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik." *Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*. Ankara (2009): 121-135.

Danielyan, Emily. "Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements." *Eurasianet*, 6 May 2003, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml> (Erişim: 05.01.2011).

Dugin, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. İstanbul: Küre yayınları, 2004.

Eho Moskva/Peredaçi/İntervyu/Çetverg, 27.01.2011: Serj Sarkisyan Prezident Armenii. <http://www.echo.msk.ru/programs/beseda/744902-echo.phtml> (Erişim: 13.04.2011).

Friedman, George. *Gelecek 10 Yıl*. İstanbul: Pegasus yayınları, 2011.

Gürbüz, Vedat. “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994.” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, No. 10 (2003): 82-108.

Hamitov, Samir. “Dağlık Karabağ Münakaşası 2020 Yılında: Barış, Yoksa Müharebe?,” *Dirçeliş-XXI Asır Dergisi*, No. 153-154 (2011): 146-159.

Hasanov, Ali. *Müasir Beynelhalk Münasebetler ve Azerbaycan'ın Xarici Siyaseti*. Bakü: Azernesr, 2005. <http://az.apa.az/news.php?id=228962> (Erişim: 12.07.2011).

Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okuyan Us yayınları, 2005.

İbrahimli, Haleddin. *Değişen Avrasya'da Kafkasya*. Ankara: ASAM yayınları, 2001.

İbrahimov, Rövsen. “Dağlık Karabağ Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi,” *Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz*. Bakü: Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi. No. 002 (2010): 395-438.

İsmayilov, Elnur. “Türkiye-Ermenistan Münasebetleri Kontekstinde Dağlık Karabağ Münakaşası,” *Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz*. Bakü: Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi. No. 002 (2010): 169-177.

İsmayilov, Füzuli. *Karabağ Konfliktini ABŞ'in Global Siyaseti Kontekstinde*. Bakü: Azerbaycan Milli Ensiklopedisi Yayınları, 2001.

Jarosiewicz, Aleksandra, Krzysztof Strachota. “Nagorno-Karabakh Conflict Unfreezing.” *Center for Eastern Studies*. <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-10-26/nagornokarabakh-conflict-unfreezing>. (Erişim: 18.09.2012).

Kasım, Kamer. “Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu.” *Ermeni Sorunu El Kitabı (genişletilmiş ikinci baskı)*. Ankara, 2003

Kasım, Kamer. “Türkiye'nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri.” *Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politkası Sempozyumu Tebliğleri*. (sf. 61-76) Ankara, 2009.

Kazimirov, Vladimir. *Mir Karabahu. Posredničestvo Rossii v Uregulirovanii Nagorno-Karabakhskogo Konfliktı (Karabağ'a Barış. Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümünde Rusya'nın Arabuluculuğu)* Moskova: izdatelstvo Mejdunarodniye otnoşeniya, 2009.

Kenjetaev, Marat. “Oboronaya Promışlennost Respubliki Armeniya.” (Ermenistan Cumhuriyeti’nin Savunma Sanayisi) <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html> (Erişim: 17.12.1999).

Koçaryan, Robert. “İskat Vıgodı v Sglajivanii Protivoretçiy.” (Zıtlıkların Ortadan Kaldırılmasında Çözüm Yolları) *Mejdunarodnaya jizn*, No. 2 (2003): 28-34.

Malışeva, Dina. “Problemı Bezopasnosti na Kavkaze” (Güney Kafkasya’nın Güvenlik Sorunları). http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml (Erişim: 07.02.2003).

Media Forum. “Rusya’nın Ermenistan’a Verdiği 800 Milyon Dolarlık Yeni Silahların Listesi Su Yüzüne Çıktı.” http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605 (Erişim: 11.11.2011).

Mnatsakanyan, A.Ş. *O Literature Kavkazskoy Albanii* (Kafkas Albanyası Edebiyatı Hakkında), Erevan: izdatelstvo Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, 1969

Mustafa, Aziz. “Vasiteçilerden Növbeti Riyakarlıg.” *Zaman Gazetesi*, 19 Mart 2008.

Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizatçii Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti (Ermenistan Milli Meclisi Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Tüzüğünü Onayladı). <http://www.newsru.ru/allnews/155192/> (Erişim: 15.04.2003).

Nersisyan, M.G. *İz İstorii Russko-Armyanskih Otnoşeniy (Rus-Ermeni İlişkileri Tarihinden)*. Erevan: izdatelstvo Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, 1956.

Nesirov, Elman. *Azerbaycan-ABŞ Münasibetleri (1991-1997)*. Bakü: Kanun Yayınları, 1998.

Novikova, Gayane. “Implications of the Russian-Georgian War in the Nagorno-Karabakh Conflict: Limited Maneuverability”. *Caucasus Edition*. <http://caucasusedition.net/analysis/implications-of-the-russian-georgian-war-in-the-nagorno-karabakh-conflict-limited-maneuverability>. (Erişim: 18.09.2012).

Paul, Amanda. “Nagorno-Karabakh – A Taking time bomb”, *European Policy Center*. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf. (Erişim: 18.12.2012).

Şahinoğlu, Elhan. “Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği”. *21. Yüzyıl Enstitüsü*. <http://www.21yyte.org/tr/yazi.asp?ID=5350&kat1=1> (Erişim: 02.12.2003).

Şavrov, Nikolay. *Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstoyaşaya Rasprodaja Mugani İnorodtsam. (Güney Kafkasya'da Rus İşinin Yeni Tehditleri)* Sankt-Petersburg: reprint izdaniya, 1911.

Şihaliyev, Emin. "Psihologičeskaya i Religioznaya Podopleka Armyanskogo Voprosa." (Ermeni Meselesi'nin Psikolojik ve Dini Boyutu) *Jurnal "Naslediyeye"*. No. 6/48 (2010): 48-51.

Şihaliyev, Emin. "The Armenian Question in the Context of the Clash of Civilizations and Geopolitical Interests, Its impact on Armenia-Azerbaijani Relations and Vision of the Near Future." *Review of Armenian Studies*. No. 27 (2013): 89-129.

Şihaliyev, Emin. *Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasyalararası Münasebetler Kontekstinde*. Bakü: Elm ve Tehsil yayıncıları, 2011.

Şihaliyev, Emin. *Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü*. Ankara: Naturel yayıncılık, 2004.

Şiriyev, Zaur. "Azerbaycan'ın Karabağ Politikası ve Stratejik Vizyonu." *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*. Cilt 6/12 (2011): 88-117.

Şostakoviç, S.V. *Diplomatiçeskaya Deyatelnost A.S.Griboyedova. (A.S.Griboyedov'un Diplomatik Faaliyetleri)* Moskova: izdatelstvo Sotsialno-ekonomiçeskoy literaturı, 1960.

Ter-Petrosyan, Levon. "Voyna ili Mir? Vremya Prizadumatsya." (Savaş yoksa Barış? Düşünme Zamanı) *Gazeta "Respublika Armeniya."* Erevan. No. 209/1534 (5 Kasım 1997).

Ulubabyan, B.A. *Oçerki İstoriy Vostoçnogo Kraya Armenii. (V-VII vv.) (Ermenistan'ın Doğu Eyaletlerinin Tarihi Kompozisyonları V-VII.Yüzyıllar)* Erevan: izdatelstvo Akademiya Nauk Armyanskoy SSR, 1982.

USAK. *Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun*. Ankara: USAK Raporları, No. 11-07 (2011).

Vartanyan, Artyom. "Problema Uregulirovaniya Konflikta v Nagornom Karabahe i Rol Mejdunarodnih Organizatçiy." (Dağlık Karabağ'da Sorunun Çözülmesi Meselesi ve Uluslararası Örgütlerin rolü). Moskva 2011, tema dissertatçii i avtoreferata po VAK 23.00.04. <http://www.dissercat.com/content/problema-uregulirovaniya-konflikta-v-nagornom-karabakhe-i-rol-mezhdunarodnykh-organizatsii>. (Erişim: 25.10.2012).

Yenikolopov, İ.K. *Griboyedov i Vostok. (Griboyedov ve Doğu)* Erevan: izdatelstvo Aypetrat, 1954.